

ARCHIEF VAN DE GECOMBINEERDE OUDE NOORDPOLDER, TORENPOLDER, OOST EN WEST MEERENPOLDER, MET DE DAARBIJ GEDEPONEERDE ARCHIEVEN, 1606-1958

OVERZICHT VAN DE INVENTARIS

N.B. De cijfers verwijzen naar de nummers van de inventaris.

INLEIDING

I. ARCHIEF VAN DE OUDE NOORDPOLDER, 1673-1713

1. Bestuurlijke zaken
2. Begroting, rekeningen en bijlagen
3. Waterstaatszaken

II. ARCHIEF VAN DE OUDE NOORDPOLDER EN DE TORENPOLDER, 1693 en 1714-1740

1. Bestuurlijke zaken
2. Begroting, rekeningen en bijlagen
3. Waterstaatszaken

III. ARCHIEF VAN DE OOST EN WEST MEEREN POLDER, 1606-1740

1. Bestuurlijke zaken
2. Begroting, rekeningen en bijlagen
3. Waterstaatszaken

IV. ARCHIEF VAN DE GECOMBINEERDE OUDE NOORDPOLDER, TORENPOLDER, OOST EN WEST MEEREN POLDER, 1740-1958

1. Reglementen
2. Bestuurlijke zaken
3. Funktionarissen en personeel
4. Eigendommen
5. Financiën
  - a. Begroting, rekeningen en bijlagen
  - b. Andere stukken
6. Waterstaat
  - a. Algemeen
  - b. Waterkeringen
  - c. Waterleidingen
  - d. Bemaling
  - e. Wegen
  - f. Werken van derden
7. Varia

INLEIDING

GESCHIEDENIS VAN DE WATERSTAAT

Het gebied van het onderhavige waterschap ligt geheel onder de gemeente Zevenbergen.

Tegen het einde van de 15e eeuw bestond de heerlijkheid Zevenbergen praktisch alléén uit de hogere gronden van het Oudland, dat voeg in de 16e eeuw zijn definitieve bedijking kreeg. Ten noorden van het Oudland waren enige eilanden natuurlijkerwijs drooggevallen; nadat Deze door zomerkaden omringd waren, vormden zij een aanzet voor latere inpolderingen.

Ten noorden en noordwesten van de stad Zevenbergen lag tegen het einde van de 15^e eeuw een groot schorregebied, de Meeren genaamd. Een kanaal of oude riviertak, de Donck genoemd, vormde de gemeenschap tussen de Mark en de Meeren. In het noorden stonden de Meeren in open verbinding met het Hollandsch Diep, derhalve met de zee. ¹⁾ Uiteraard waren de Meeren aan eb en vloed onderhevig.

Dit gebied is vanaf het einde van de 15e eeuw ingepolderd door vrij snel op elkaar volgende bedijkingen. Vanaf het midden der 18e eeuw tot 1958 toe vormde het één waterschap, dat is opgegaan in het waterschap “De Striene”. De Torenpolder is tot 1714 afzonderlijk bestuurd geweest; in 1714 werd hij administratief met de Noordpolder verenigd. De grote Meeren, in het midden van de 17e eeuw meestal Oost en West Meeren genoemd, vormden vanaf 1740 samen met de twee voorafgaande polders één bestuurseenheid. Tevens werden er bijgevoegd: de Kleine Zandberg, het Molengors, de Kleine Meeren en de Oude Noordpolder (het Oude Slik). Toen deze combinatie een feit geworden was, kreeg het waterschap de verschrikkelijke naam: “ De gecombineerde Oude Noord, Toren, Oost en West Meerenpolders”.

Voor een juist inzicht in de inpolderingen worden de diverse onderdelen van het waterschap achtereenvolgens besproken.

1. TORENPOOLDER, 1475, 1542.

In het jaar 1475 gaf Arent, heer van Zevenbergen, een gors ter bedijking uit, gelegen ten noorden van de stad en geheten “Die Donck”. ²⁾ Een nadere plaatsbepaling luidt, dat de bedijking begon zuidwest waar “ de Noortdijk placht te liggen”, en liep tot aan de Oude Mark toe. Uit een cijnsboek d.a. 1666 blijkt ³⁾, dat deze polder (overstroomd? uitgebreid?) opnieuw in het jaar 1542 is uitgegeven. De Donck, de vroegere verbinding te water tussen de Mark en de Zevenbergse Meeren, was omstreeks 1530 door de huidige Haven van Zevenbergen ⁴⁾ vervangen. Waarschijnlijk is de rivierarm of kreek bij de twee bedijking van 1475 en 1542 niet afgesloten geworden; een stuk van 1546 spreekt nog van het diep, genaamd de Donck en Lamgat ⁵⁾.

Al was het gebied van deze polder betrekkelijk klein, van de aanvang af heeft men verdere inpolderingen voorzien en er rekening mee gehouden. Reeds in het jaar 1500 was er sprake van een Noortdam ⁶⁾, die vermoedelijk in dit jaar voor de helft is gelegd, althans voor de helft in de domein rekening van de heer van Zevenbergen verantwoord is. Vermoedelijk is de andere helft door de prins van Oranje betaald. Aan de hand van andere gegevens staat het vrijwel vast, dat de huidige Dikke Dijk als die Noortdam moet worden opgevat. Het latere fort Noortdam, gelegen waar de dijk op de Haven aansluit, heeft zijn naam aan die dijk ontleend. De bedoeling van de Noortdam, die een voorganger heeft gehad in de Noortdijk, is duidelijk. Hierdoor werd vrijwel het gehele gebied van de Meeren of Donck van het buitenwater afgesloten, al was dit gebied in al zijn onderdelen nog niet bedijkingsrijp. Misschien heeft de Noortdam een beperkte hoogte gehad, zodat hij des winters water in de Meeren toeliet en het gorzengebied nog regelmatig werd beslibt.

Dit vindt bevestiging in het bodemkundig onderzoek. Koorneef ⁷⁾ wijst in de Noordpolder vlak bij de Dikke Dijk een kuil van zand aan, niet met jonge zeeklei bedekt, en hij concludeert

dat de dijk blijkbaar was gelegd, toen de Noordpolder nog niet geheel rijp was. De grond is slechts als grasland bruikbaar. De gemiddelde hoogte ervan is 0,50 – 0,75 – N.A.P. Andere, later bedijkte delen van de Meeren, liggen hoger.

Omstreeks het jaar 1545 schijnt de eerste bedijking van de Torenpolder hernomen te zijn in een nieuwe of grotere opzet. De prins van Oranje sloot in 1546 met de heer van Zevenbergen een akkoord over het halen van dijkaarde in het land van Zevenbergen voor de bedijking van Bouwensland, Bloemendaal en de Nieuwe Amer, in ruil voor de grond, die de heer van Zevenbergen bij de Ham, Hazeldonk en Crauwlgors had gehaald ⁸⁾. In de jaren 1545 en 1548 ⁹⁾ is er sprake van nieuwe cijzen in de polder achter de Noordtoren ¹⁰⁾. In het jaar 1555 had de heer van Zevenbergen geld opgenomen voor de bedijking van de polder achter de Noordtoren, “Zieben Gors” genaamd ¹¹⁾.

In het jaar 1561 ontstond er een kwestie tussen Jan Martenszoon van Dordrecht en de ingelanden van de Torenpolder ¹²⁾. Hij had een winterdijk gelegd en verlangde, dat de andere ingelanden ook zouden meebetalen in de kosten van de aanleg. Deze wierpen tegen, dat de polder dubbel bezomerkaad was. Nadat de zaak voor de Raad van Holland was geweest, sloten de partijen toch een akkoord. Jan Martenszoon zou de zeedijk onderhouden, beginnend van het noordeinde van de Torenpolder, noordwaarts op langs de Haven en vandaar westwaarts tot aan de Bloemendaalse dijk; tevens de dijk, beginnend ten noordoosten van de nieuwe meestoof, die ten westen van de stad lag, dan zuidwaarts langs de Haven, en met een elleboog noordwestwaarts naar de andere dijk van de polder van de Meeren. De kadijk aan de noordzijde van de Torenpolder, van de Noorddam tot aan het veld, waar het “gerecht” (d.i. de galg) op staat (Galgeweg), mocht hij sluiten. Indien er buiten een nieuwe dijk gelegd zou worden, mochten de bestaande zeedijken geslecht worden. Het is waarschijnlijk, dat het nieuwe werk van Jan Martenszoon al een grotere uitleg omvatte dan de oorspronkelijke Torenpolder.

In 1570, 1580, 1610 en 1620 was de polder 20 bunders groot; in 1647 was hij enige roeden kleiner ¹³⁾. In 1610 en 1620 werden er nog 16 bunders en 134 roeden bijgerekend, buitendijks gelegen ten noordoosten van het Lamsgat. Misschien is dit gebied een uitergors tussen de dijk en de Mark geweest, of het restant van de oude Donck, die inmiddels geheel verland was.

2. KLEINE ZANDBERG OF DONCK (c. 1543).

In het jaar 1532 huurden twee herders de Kleine Zandberg, “nu aan de stad liggend” om met schapen te beweiden ¹⁴⁾. In het jaar 1541 werd er nog vogelarij uitgeoefend ¹⁵⁾, waaruit met enige voorzichtigheid mag worden afgeleid, dat het gebied nog gors was, en klaarblijkelijk nog niet als cultuurland in gebruik. Uit de verpachtingen der vogelarij door de heer van Zevenbergen valt af te leiden, dat het ging om de jacht op watervogels. In de rekeningen houden voor een bepaald gebied deze verpachtingen op zodra een inpoldering een feit is geworden. In dezelfde rekening van 1541/42 is sprake van een dam of dwarsdijk op of aan de Donck, waaruit blijkt, dat er reeds enige beschermende maatregelen genomen waren.

In het jaar 1543 spreekt de rekening van een dam op de Donck ter lengte van 132 roeden ¹⁶⁾. Kort nadien ziet men de Kleine Zandberg of Donck niet meer onder de zuivere gorzen gerekend, doch onder de weilanden en landen buitendijks, d.w.z. buiten de Grote Zeedijk van het Oudland. Het is derhalve waarschijnlijk, dat de Donck, het restant van het vroegere water, omstreeks het jaar 1543 bedijkt is geworden. In 1570 en 1580 was hij 23 bunders groot; in 1647 ¹⁷⁾ mat hij 22 bunders en 195 roeden.

3. De GROTE MEEREN, 1546.

In het jaar 1546 sloot Cornelis van Bergen, heer van Zevenbergen, met de commissarissen van de prins van Oranje een akkoord over de bedijking van Bouwensland, Bloemendaal, de Nieuwe Amer, de Zevenbergse Meeren en andere gorzen, “gelegen aan de westzijde van den diepen, genaamd de Donck en de Lamsgat”. De heer van Bergen op Zoom, op de heer van Zevenbergen (die op dit tijdstip dezelfde was) en de prins van Oranje zouden dit gebied gezamenlijk bedijken. Deze nieuwe dijkage ligt op het grondgebied van de gemeenten Standdaarbuiten, Klundert en Zevenbergen. Bepaald werd, dat de dijk van Bouwensland, Bloemendaal en de Nieuwe Amer gelegd zou worden op de grens van de heerlijkheid Zevenbergen en Niervaart, doch op grond van de prins van Oranje, de dijkaarde mocht echter uit Zevenbergs land genomen worden ¹⁸⁾.

In het jaar 1557 werden de Meeren onder de buitenlanden gerekend ¹⁹⁾. In 1610 maten de Grote Meeren 84 bunders en 108 roeden.

In het jaar 1562 beloofde Jacob Gramays aan de ingelanden van de Meeren om de zeedijk te herstellen, indien die onverhoopt zou breken. Zou hij dit niet doen, dan werd hij geacht hem prijs te geven. Tot meerdere zekerheid legde hij een verband op het Molengors, groot 54 bunders, dat hem geheel toebehoorde ²⁰⁾.

Tussen 1612 en 1620 is het onderscheid tussen Oost en West Meeren opgekomen. Toen werd de polder in een oostelijk en een westelijk deel onderscheiden, het geen zuiver en alleen een indeling was voor het gemak; er lag geen waterstaatkundige verandering aan ten grondslag, nog minder een bestuurlijke organisatie. De beide delen lagen en liggen aan weerszijden van het Meerenwegje. Het is derhalve geheel problematisch of de gangbare lokalisatie wel juist is, die de befaamde Oostmare en Westmare, wateren of gorzen van de abdij van Sint Bernard op de Schelde, in de 13e eeuw vermeld, in de polder van de Meeren situeert, Juten ²¹⁾ plaatst die Meren hier, en baseert zich alléén op het toponimisch argument, namelijk omdat beide namen ter plaatse aan te wijzen zijn. Daar Oost en West Meeren een naamgeving uit de 17e eeuw is, kan deze determinatie van een gegeven uit de 13e eeuw niet meer overtuigen.

In 1647 ²²⁾ blijkt de polder (nog zijn Oost en West Meeren samen gerekend) 95 bunders en 150 roeden groot te zijn.

4. MOLENGORS, (c.1548).

Op een kaart van Cornelis Peeters d.a. 1561 staat het Molengors als een bedijkte polder aangegeven ²³⁾. Aan één kant was hij afgesloten door de nieuwe dijk van de pas aangelegde of verbeterde Haven. In het noordwesten lag een dijk langs een waterloop of kreek, een restant van de vroegere Meeren, welke naam trouwens op de kaart gehandhaafd is. Enige jaren voordien spreken de rekeningen over een gors of weiland buitendijks gelegen, tussen de windmolen en het Lamsgat, of tussen het Molendiep en het Lamsgat ²⁴⁾. Waarschijnlijk is hier het latere Molengors bedoeld. In het begin van de 16^e eeuw hebben de rekeningen het over een ruigte of wei op een stuk land tegenover de Donck, dat het “Contegat” heet, en dat nooit verhuurd is geweest ²⁵⁾. Daar het Molengors in 1550 reeds onder de verhuurde buitenlanden vermeld wordt, mag aangenomen worden, dat het op dit tijdstip al bekadikt was. In 1562 blijkt Jacob Gramays het, vermoedelijk in zijn geheel, in bezit te hebben ²⁶⁾.

In 1570, 1580, 1610 en 1666 wordt een maat opgegeven van 54 bunders en 35 roeden. In deze periode heeft de polder geen veranderingen ondergaan.

Soms wordt de Oude of Droge Mark in verband gebracht met de Meeren. Er zijn aanwijzingen, dat onder die naam het geheel of een deel van het Molengors begrepen is geworden. In het jaar 1527 gaf de heer van Bergen op Zoom aan zijn broer Cornelis, heer van Zevenbergen, het gors “de Meer en Droogemerck” met de pacht daarvan ²⁷⁾. Deze gegevens slaan vrijwel zeker op het Molengors, in elke geval op een gebied ten westen of noordwesten van de Haven. In de parcellering van het Molengors tekent zich op de dag van vandaag nog een restant af van de oude Donck, nu bekend als de Molengorsche Vliet.

De naam van Droge Mark blijkt echter ook aan de overzijde van de Haven, ten zuiden ervan, gebezigd te zijn. In het jaar 1548 werden de tienden van de Droge Mark verpacht, lopend van de windmolen (westeinde van de stad), langs de dijk tot de Hazeldonkse weg toe ²⁸⁾. In een andere verpachting van de tienden staat vermeld, dat een blok lag van de Hazeldonkse weg tot de dijk van het Lamsgat ²⁹⁾. Het werd omschreven als: “De gehele Droich Marck met gene daer aencleeft”. In het jaar 1572 is in de droge Mark een nieuwe stenen sluis gelegd ³⁰⁾, wat geenszins opgevat moet worden als zou de Droge Mark nog een water zijn, door een sluis beheerst, doch het betekent, dat het tot land geworden gebied van de Droge Mark op de Haven uitwaterde. Dat de naam van Droge Mark aan beide zijden van de Haven is toegepast, valt goed te verklaren. Omstreeks 1530 is de Haven ten zuiden van de stad in haar nog bestaand tracé aangelegd. Voordien liep er een natuurlijke zijarm van de Mark, die uiteraard veel breder dan het kanaal was omdat er nog geen kunstwerken waren uitgevoerd. Aan weerszijden van de Haven is de toponiem Droge Mark met recht gehandhaafd. Deze lokale details stellen in meerdere opzichten de reconstructies op losse schroeven, die voor en na over de oude loop van de Mark gegeven zijn.

5. OUDE NOORDPOLDER (OUDE SLIK) (c. 1560).

Aan de oude uitmonding van de Haven van Zevenbergen in de Roodevaart, in de omgeving van het (latere) fort Noordam, waren tegen het midden van de 16^e eeuw al waterstaatswerken aan de gang, die tot doel hadden reeds bestaande gorzen enigszins te beschermen en verdere inpolderingen voor te bereiden, waarschijnlijk heeft er al vroeg een Noorddam gelegen, vermoedelijk een zomerkade als eerste stap tot de bedijking, o als slikvanger tot meerdere beslibbing van een bijna cultiveerbaar land.

Vanaf de Torenpolder is de bedijking voortgezet. De eerste tekenen wijzen erop, dat dit in 1542 is geschied ³¹⁾, wanneer zelfs van een uitgifte gesproken wordt. Al blijkt uit het feit, dat Vosken met zijn knechten in 1542 aan de Noorddam werkte ³²⁾, wel dat een serieuze bedijking misschien in dat jaar begonnen is, waarschijnlijk werd zij niet effectief en snel voortgezet. Vanwege de stad werd er een hekwerk geplaatst, wat erop wijst, dat reeds gebruik werd gemaakt van de grond ³³⁾.

Op dezelfde plaats zijn in het jaar 1544 bedijkingswerkzaamheden gaande ³⁴⁾; jammer genoeg laten de posten der rekeningen niet toe, er exacte gegevens uit te putten. Het volgend jaar werd de Noorddam zwaar beschadigd ³⁵⁾; op 7 oktober was hij tijdens een stormvloed vernield, daarna met vlechtwerk en aarde hersteld.

De heer van Zevenbergen verkocht in 1560 148 bunders buitendijks gelegen in de Noordpolder ³⁶⁾. In hetzelfde jaar nam Jacob Gramays een pand op 140 bunders land in de Noordpolder, westwaarts van de Zevenbergse Noorddam, en verder westwaarts langs de Bloemendaalse weg tot aan de Bloemendaalse dijk ³⁷⁾. In 1563 verkocht Gramays aan Cornelis Peeters een rente op land, gelegen in de nieuwe bewinterdijkte Noordpolder; dit land lag ten westen van de nieuwe weg tussen de Blaecke en de oude geslechte zomerdijk ³⁸⁾.

In 1570 was de Noordpolder 148 bunders groot ³⁹⁾. In 1580 spreekt rekening van de Oude Noordpolder, nadat inmiddels de Kleine Noordpolder erbij gekomen was; dan wordt een maat van 69 bunders opgegeven ⁴⁰⁾. Elders wordt de Torenpolder 20 bunders groot genoemd, en dan is misschien alleen het oude, door Aert van Stryen uitgegeven, gebied bedoeld ⁴¹⁾. Uiteindelijk zijn onderscheiden polders in andere opgegaan. Deze versmelting is niet altijd nauwkeurig te volgen. Momenteel is de naam van Oude Noordpolder of van Oude Slik geheel verdwenen, en spreekt men alleen van de Torenpolder, die een concentratie is van meerdere kleinere onderdelen.

In het kohier der redemptie van het jaar 1587 ⁴²⁾ wordt een Noordpolder genoemd, waaronder ressorteren: Molengors, Kleine Zandberg, Kleine Meeren, Oude Noordpolder, Nieuwe Westslik (Nieuwe Slik), Grote Meeren en Torenpolder. Het blijkt dat men met de naam van Noordpolder nogal willekeurig tewerk is gegaan.

In de jaren 1610 en 1620 wordt van de Oude Noordpolder een grootte vermeld van ruim 69 bunders. In 1610 werd er de geslechte dijk noordwaarts langs de polder in meegeteld. In 1620 wordt die omschrijving niet meer gebruikt, doch wordt wel opgegeven, dat er nog 5 bunders 134 roeden bijhoren, wat vermoedelijk op de gronden van de geslechte dijk slaat. Na de inpoldering van het Nieuwe Slik of de Nieuw Noordpolder kon de eerste noordelijke dijk van de Oude Noordpolder geslecht worden.

In 1666 was de polder 69 bunders en 14 roeden groot; hierin waren begrepen de 5 bunders en 133 roeden en een weg naar de grote winterdijk van 140 roeden, tevens het Galgeveld van 89 roeden.

De afwijkende maten kunnen niet geheel exact verklaard worden, doch als wij zien naar andere gegevens over de achtereenvolgende bedijkingen, worden zij wel begrijpelijk. In het jaar 1560 verkocht de heer van Zevenbergen meerdere aanwassen in dit gebied, dat wil zeggen: nog niet ontgonnen land, of land, dat bedijkingsrijp was: 54 bunders in het Molengors; 23 bunders in de kleine Zandberg; 26 en 59 bunders in het Slik, de latere Slikpolder. In de eerste uitgifte kunnen gorzen en aanwassen begrepen zijn, die nog niet gecultiveerd waren en die pas later definitief uitgegeven en verkocht zijn. Bedijkingen of reeds uitgegeven gorzen kunnen weer teniet zijn gegaan, zodat het geheel of een deel ervan later opnieuw moest worden bedijkt. Uit tal van gegevens blijkt trouwens, dat vrijwel alle grote inpolderingen in Zevenbergen zijn voorafgegaan door kortere of langere perioden, dat het land slechts door zo merkaden was beschermd ⁴³⁾. Juist in het westelijk deel van Zevenbergen heeft de Allerheiligenvloed van het jaar 1570 grote schade toegebracht ⁴⁴⁾. Geheel aannemelijk is, dat de benamingen, die reeds gangbaar waren, in gebruik zijn gebleven, ofschoon de nieuwe situatie niet meer in details met de oude overeenstemde.

In het jaar 1608 bleek in de Noordpolder een afzonderlijke dijkgraaf te fungeren, die niet door de heer van Zevenbergen was aangesteld. Hiervoor werd voor de Raas van Holland een proces gevoerd. De heer van Zevenbergen sloot met de ingelanden een akkoord, dat zij wel de gezworenen mochten benoemen, doch dat de dijkgraaf door de heer werd aangesteld ⁴⁵⁾.

In 1714 ontstond een combinatie van de Oude Noordpolder, de Kleine Zandberg, het Molengors, de kleine Meeren, het Oude en het Nieuwe Slik. Voor dit waterschap is af en toe de naam van Oude Noordpolder gebruikt. Duidelijk is dan, dat het méér omvat dan het gebied van de Oude Noordpolder.

6. KLEINE MEEREN (1570-1580).

Een klein gebied, ten noorden van de Grote Meeren gelegen, was bij de inpoldering ofwel onbedijkt gebleven, ofwel opgenomen in de bedijking van de Noordpolder. Uit het kaartenmateriaal valt af te leiden, dat na de dijkage van de Grote Meeren de oude rivierarmen of kreken nog enige tijd open zijn gebleven. Op een kaart van het jaar 1555⁴⁶⁾ zijn de Zevenbergse Meeren nog afgebeeld als een open water tussen de Mark en de Mooie Keene. Volgens een gegeven van 1570 werden de Kleine Meeren reeds als een afzonderlijke polder beschouwd⁴⁷⁾. Hij strekte zich uit van het Zevenbergs gericht (Galgeweg) westwaarts tot aan de grens Zevenbergen. In 1580 is de polder zeker bedijkt geweest⁴⁸⁾; dan meet hij 63 bunders en 217 roeden. In 1610 wordt dezelfde maat opgegeven; den blijkt, dat men er tevens de oude geslechte dijk in het noorden langs de polder onder begrijpt. Diezelfde maat wordt ook in 1620 en 1666 opgegeven.

In de 18^e eeuw is na de combinatie van meerdere polders in hetzelfde waterschapsverband de naam van de Kleine Meeren geheel verdwenen.

BESTUURLIJKE ORGANISATIE

Aanvankelijk hebben de onderscheiden polders van het latere gecombineerde waterschap niet in enig bestuurlijk verband tot elkander gestaan, doch fungeerde in elke polder een autonoom dijkbestuur. Dit bestond uit twee of meer gezworenen en een penningmeester. In het land van Zevenbergen was het gebruikelijk, dat de drossaard van de stad qualitate qua als dijkgraaf fungeerde. Voor de meeste, vooral de kleinere polder, is dit een functie zonder veel inhoud geweest. De penningmeester werd, meestal ad vitam, door de ingelanden benoemd; hij beheerde de ontvangsten en uitgaven. Daar voor deze functie meestal een enigszins terzake kundig man werd uitgekozen, is in tal van gevallen het bestuursbeleid méér door de penningmeester dan door de van bovenaf gestelde dijkgraaf bepaald.

Hoe hol in feite de functie van dijkgraaf was, blijkt uit de stukken over het geschil tussen de ingelanden en drossaard Bressy⁴⁹⁾. Desgevraagd verklaarden de gezworenen en de penningmeester van de polders onder Niervaart, dat de ingelanden zelf de gezworenen en de penningmeester aanstellen. De ingelanden beramen de uit te voeren werken; zij nemen alle besluiten en stellen de omslag vast. In afwezigheid van de dijkgraaf vormen de gezworenen en de penningmeester het bestuur.

De ingelanden van de Torenpolder wilden pas in 1697 drossaard Bressy als dijkgraaf accepteren; tevoren kende hun polder deze functie niet. Hun motief was niet van bestuurlijke, doch van zeer prozaïsche aard. Enkele ingelanden weigerden mede te betalen in de kosten van een reesloot. Werd de drossaard als dijkgraaf erkend, dan zou deze wel de middelen weten te vinden om de onwilligen te dwingen.

De eerste samenvoeging vond plaats in een combinatie van de Noordpolder en de Torenpolder. Zij kwam bij het akkoord van 4 april 1714 tot stand: reeds in het jaar 1706 waren er pogingen gedaan, ook met de Oost en West Meeren polder, om tot een combinatie te komen⁵⁰⁾. Het samengaan van Noordpolder en Torenpolder schijnt meer om waterstaatkundige dan om bestuurlijke redenen geschied te zijn.⁵¹⁾ Door het verzanden en uitdrogen van de Haven van Zevenbergen was de afwatering van de Torenpolder precair geworden; rechtstreeks kon op de Haven niet meer geloosd worden, wel via de Noordpolder. Het lag dan ook voor de hand, de waterbeheersing van de twee polders, die door de

omstandigheden één geworden was, onder één bestuurslichaam te brengen.

Op 10 mei 1740 vond na langdurige voorbereidingen een “finale fusie” plaats van de drie polders⁵²⁾. Ook ditmaal hebben waterstaatkundige belangen meer gewicht in de schaal gelegd dan het verlangen naar een vereenvoudiging van de besturen. Er werd bepaald, dat de nog fungerende vier gezworenen zouden uitsterven op twee, en de twee penningmeesters op een. Het aldus gevormde waterschap heeft sindsdien geen veranderingen op bestuurlijk of geografisch gebied ondergaan.

In het jaar 1958 is het opgeheven en ondergebracht bij het grotere waterschap “De Striene”⁵³⁾.

ARCHIEF EN INVENTARISATIE

Uit de oudste periode vanaf de inpoldering der onderscheiden delen van het waterschap zijn niet veel stukken bewaard gebleven, met uitzondering van de Polder Oost en West Meeren, waar althans de serie der rekeningen in het begin van de 17^e eeuw aanvangt. Vanaf de combinaties van 1714 en 1740 zijn de archieven in redelijke toestand aanwezig. De archieven van de polders van Zevenbergen bevonden zich aanvankelijk op het stadhuis, in een zogenaamde “Lands kist”, zodat het niet onmogelijk is, dat stukken in andere archieven verwaald zijn geraakt.

Bij de ordening behoorden allereerst de onderscheiden archieven van de oudtijds zelfstandige onderdelen gereconstrueerd te worden. Over het algemeen leverde dit geen moeilijkheden op. In die archieven was, met uitzondering van de resoluties (indien aanwezig) en de serie der rekeningen weinig of geen interne orde te bespeuren. Een serie ingekomen stukken ontbrak geheel. De stukken, buiten de series vallend, zijn zaaksgewijs geordend en beschreven. Het geheel is gerangschikt volgens een schema, dat geen nadere toelichting behoeft.

De rekeningen zijn stuksgewijs beschreven, ook in het geval, dat zij in banden opgenomen waren. De bijlagen zijn geplaatst na de rekening van het dienstjaar, waarop zij betrekking hebben. Uit deze bijlagen zijn de vernietigbare stukken verwijderd. Voor andere bestanddelen van het archief, die vermoedelijk al door de tijd gedecimeerd zijn, is de vernietiging van stukken achterwege gelaten.

Na de inventarisatie beslaat het archief 3,50 strekkende meters.

AANTEKENINGEN

1. Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage (A.R.A.H.), Kaarten Hingman, nrs. 1809, 1821, 1822, 1895 e.a.
2. Drossaers S.W.A. Het archief van den Nassauschen Domeinraad (N.D.R.), invent.nr. 754, reg.nrs. 1993, 2163.
3. Gemeente-archief Zevenbergen, cijnsboek.
4. Delahaye A. De Haven van Zevenbergen. In : Jaarboek van “De Oranjeboom”, 1963, blz. 112 e.v., tevens verschenen in “Publikaties van het Archivariaat “Nassau-Brabant” nummer 16.
5. N.D.R., invent.nr. 754, reg.nr. 3121.
6. Domeinarchief Arenberg. Algemeen Rijksarchief Brussel (D.A.), Rek. 1500/01.
7. Koorneef, H. De bodemgesteldheid van Niervaart, Zwaluwe en omstreken, 's-Gravenhage,

- 1946, blz. 371.
8. N.D.R. invent.nr. 754, reg.nr. 3121.
  9. D.A. Rek. 1548/49, fol. 19.
  10. Noordtoren: een toren ten noorden van de stad Zevenbergen, later (20^e eeuw) ten onrechte Lobbekenstoren genoemd.
  11. D.A. bijlagen rekening 1579.
  12. Rijksarchief in Noord-Brabant (R.A.B.), Rechterlijk archief Zevenbergen, nr. 162, akte van 28 oktober 1561.
  13. G.A.Z. 1^e Afd., invent.nr. 1373.
  14. D.A. Rek. 1532/33, fol. 19.
  15. D.A. Rek. 1541/42, fol. 27.
  16. D.A. Rek. 1543/44, fol. 43v.
  17. G.A.Z. 1^e Afd. invent.nr. 1373.
  18. N.D.R. invent.nr. 754, reg.nr. 3121.
  19. G.A.Z. 1^e Afd. invent.nr. 1352.
  20. R.A.B. Rechterlijke archief Zevenbergen, nr. 162, schepenakte van 1562.
  21. Juten, G.C.A. De benedenloop van de Mark. In : Taxandria, 1926, blz 97.
  22. G.A.Z. 1^e Afd. invent.nr. 1373.
  23. A.R.A.H. Kaarten Hingman, nr. 1822.
  24. D.A. Rek. 1545/46, fol. 29v.
  25. D.A. Rek. 1509/10, fol. 16; Rek 1510/11, fol. 16.
  26. R.A.B. Rechterlijk archief Zevenbergen, nr. 162, schepenakte van 1562.
  27. G.A. Bergen op Zoom, Rekening van de markies, 1527.
  28. D.A. Rek. 1548/49, fol. 31.
  29. D.A. Rek. 1559/60, fol. 49.
  30. D.A. Rek. 1572/73, fol. 29v.
  31. G.A.Z. Cijnsboek 1666, fol. 157v.
  32. D.A. Rek. 1542/43, fol. 52.
  33. G.A.Z. Burgemeestersrekening 1542/43.
  34. D.A. Rek. 1544/45, fol. 33 e.v.
  35. D.A. Rek 1545/46, fol. 53v.
  36. D.A. Rek. 1560/61.
  37. R.A.B. Rechterlijk archief Zevenbergen, nr. 162, schepenakte van 1560.
  38. R.A.B. Rechterlijk archief Zevenbergen, nr. 162, schepenakte van 1563.
  39. D.A. Rek. 1570/71, fol. 2v.
  40. D.A. Rek. 1580/81.
  41. D.A. Rek. 1580/81, fol. 1.
  42. G.A.Z. 1^e Afd. invent.nr. 1586.
  43. Waarschijnlijk heeft hier de bedoeling achter gezeten, dat het land nog regelmatig werd overspoeld en beslibd. Men moet niet te vlug de conclusie trekken, dat de heer en de ingelanden niet kapitaalkrchtig genoeg waren om winterdijken aan te leggen.
  44. D.A. Rek. 1570/71, fol. 15v.
  45. D.A. voorlopig nr. 5953a.
  46. A.R.A.H. Kaarten Hingman, nr. 1191.
  47. D.A. Rek. 1570/71, fol. 6.
  48. D.A. Rek. 1580/81, fol. 3.
  49. Invent.nr. 89.
  50. Invent.nr. 5. Rekeningen 1707/08 en 1708/09.
  51. Invent.nr. 43. Rekeningen 1712/13 en 1713/14.
  52. Invent nr. 43. Rekeningen 1738/39 en 1739/40

53. Prov. Blad, 1958. nummer 34. Zie ook : Delahaye. A. "De polders van het waterschap De Striene", in : Publikaties van het Archivariaat " Nassau-Brabant", nummer 31.